

наркотичними засобами та психотропними речовинами; наявності нелегальних (отриманих від наркаторгівлі) доходів у осіб, причетних до учинення злочинів у сфері НОН; інших обставин, що підлягають доказуванню по кримінальному провадженню.

Злочини у сфері НОН вимагають більш глибокої роботи з виявлення обставин, що підлягають доказуванню по кримінальному провадженню, установлення обставин, що сприяли вчиненню злочинів. Зважаючи на груповий (організований) характер вчинення наркозлочинів, у ході досудового розслідування повинні виявлятися не тільки окремі факти протиправних діянь стосовно конкретної особи (підозрюваного чи обвинувачуваного), а й виявлятися джерела надходження наркотиків чи сировини для їх виготовлення до зазначеної особи, її злочинні зв'язки, насамперед, серед злочинних наркогрупвань.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України, 1996. - № 30. - С. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року // Офіційний сайт Верховної Ради України. - [Електронний ресурс]: <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Закон України "Про міліцію" від 20 грудня 1990 року // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991. - № 4. - С. 20.
4. Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" від 18 лютого 1992 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992. - № 22. - С. 303.
5. Закон України "Про прокуратуру" від 5 листопада 1991 року // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 1991. - № 53. - Ст. 793. - Ст. 30.

6. Закон України "Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та зловживання ними" від 15 лютого 1995 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995. - № 10. - Ст. 62.

7. Закон України "Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів" від 15 лютого 1995 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995. - № 10. - Ст. 60.

8. Наказ Генерального прокурора України № 4гн від 19 грудня 2012 року "Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні" // Офіційний веб-портал Генеральної прокуратури України. - [Електронний ресурс]: <http://www.gp.gov.ua>.

9. Аналітично-статистичні матеріали про стан законності та протидії злочинності за 12 місяців 2013 року / Генеральна прокуратура України, Управління статистики, організації та ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань. - Київ: ГПУ, 2014. - 63 с.

10. Аналітично-статистичні матеріали про стан законності та протидії злочинності за 12 місяців 2014 року / Генеральна прокуратура України, Управління організації ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань та статистичної інформації. - Київ: ГПУ, 2015. - 65 с.

Пануша І.О.,
здобувач кафедри кримінального процесу
ОДУВС
Надійшла до редакції: 18.12.2014

УДК 343.102:343.985

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОСТІ ВІДОМОСТЕЙ ПРО ОСІБ, ЯКІ ПРОВОДИЛИ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ОСОБОЮ, РІЧЧЮ АБО МІСЦЕМ, У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Тарасенко Р. В.

Стаття присвячена дослідженню питань участі в кримінальному процесі осіб, які безпосередньо проводили спостереження за особою, річчю або місцем, забезпечення конфіденційності відомостей про них, виділенню основних проблем (недоліків) кримінальної процесуальної регламентації забезпечення безпеки та вдосконаленню діючого законодавства.

Ключові слова: учасник кримінального судочинства, заходи безпеки, стадія кримінального процесу, кримінальне провадження.

Статья посвящена исследованию вопросов участия в уголовном процессе лиц, которые непосредственно проводили наблюдение за лицом, вещью или местом, обеспечения конфиденциальности сведений о них, выделению основных проблем (недостатков) уголовной процессуальной регламентации обеспечения безопасности и совершенствованию действующего законодательства.

Ключевые слова: участник уголовного производства, меры безопасности, стадия уголовного процесса, уголовное производство.

The article is devoted to the issues of participation in the criminal proceedings, which are directly carried
© Р.В. Тарасенко, 2015

out observation of a person, thing or place to ensure the confidentiality of information about them, the allocation of the major problems (defects) of criminal procedure regulate the safety and improvement of existing legislation.

Keywords: party of criminal proceedings, the security measures, the stage of the criminal process, the criminal case.

Негласна робота традиційно є невід'ємною складовою підрозділів (органів), що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, та характеризує діяльність саме тих суб'єктів, які визначені в ст. 5 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність". Проте чинний КПК України заклав підвалини для застосування слідчим, прокурором під час досудового розслідування відповідних негласних слідчих (розшукових) дій, однією з яких є спостереження за особою, річчю або місцем.

Зазначена негласна дія (захід) посідає одне з ключових місць у правоохоронній практиці та зазвичай застосовується для негласного зовнішнього спостереження, слідкування за особами, які підозрюються в підготовці та вчиненні тяжких або особливо тяжких злочинів, місцями їхнього помешкання, роботи чи перебування, за їхньою поведінкою, колом знайомств, транспортними засобами тощо, з метою негласної фіксації протиправних дій або

створення умов щодо цього. Причому окремі протиправні дії вкрай важко або зовсім неможливо задокументувати без застосування цієї негласної слідчої (розшукової) дії (далі - НСРД), вона також є необхідною умовою проведення інших НСРД. Її проведення дозволяє спостерігати та фіксувати події за участю підозрюваних чи окремих осіб в їх динаміці, наочно побачити механізм протиправної діяльності, факти передачі певних речей чи предметів, їхнього переміщення, зустрічі й спілкування окремих осіб з іншими, установити їхнє місцезнаходження тощо. У сучасному кримінальному процесі результати проведення такого негласного спостереження є незамінними, оскільки надають можливість фіксації послідовності дій фігурантів та отримання документу, що відображає повну та багатосторонню картину того чи іншого факту.

Власне цим і обумовлена доцільність щодо надання свідчень по кримінальному провадженню тими особами, які проводили спостереження за особою, річчю або місцем, у разі, якщо результати спостереження піддаються сумнівам з боку сторони захисту, потребують уточнення, пояснення (коментування) тощо. Причому участь таких осіб у кримінальному судочинстві пов'язана з певними професійними ризиками, що виключають розкриття належності до працівників правоохоронних органів, зумовлюють необхідність збереження відомостей про них у таємниці, застосування до них відповідних заходів забезпечення безпеки.

Окремим проблемам забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства з початку 90-х років минулого століття приділено певну увагу в працях відомих процесуалістів, криміналістів і вчених у галузі оперативно-розшукової діяльності, зокрема К.В. Антонова, Л.І. Аркуші, В.П. Бахіна, Л.В. Брусніцина, М.П. Водька, А.М. Волощука, І.О. Воронова, В.І. Галагана, Е.О. Дідоренка, О.Ф. Долженкова, О.Ю. Єпіхіна, В.П. Захарова, О.А. Зайцева, В.С. Зеленецького, А.В. Іщенко, Н.С. Карпова, І.П. Козаченка, В.В. Крутова, Я.Ю. Кондратьєва, В.К. Лисиченка, Д.Й. Никифорчука, С.С. Овчинського, Ю.Ю. Орлова, М.А. Погорєцького, В.Д. Пчолкіна, М.Б. Сакяна, В.Г. Самойлова, Г.К. Синілова, О.П. Снігерьова, В.Л. Ортинського й інших. На монографічному рівні зазначеної проблематики у своїх наукових роботах торкалися українські дослідники І.В. Басиста, О.О. Гриньків, Г.О. Душейко, Ю.М. Крамаренко, М.В. Куркін, А.О. Ляш, Т.І. Панасюк, С.М. Пашков, Р.М. Шехавцов. Дослідженню окремих питань забезпечення безпеки присвятили свої дисертаційні дослідження російські та білоруські вчені М.О. Авдєєв, Л.А. Гребенчікова, Є.В. Євстратенко, Є.В. Жаріков, М.В. Карпієвич, С.В. Маркелов, М.В. Новікова, М.П. Фадєєва, А.Б. Ширітов і інші. Проте питання забезпечення безпеки осіб, які проводили спостереження за особою, річчю або місцем, у кримінальному процесі не розглядалися.

Згідно зі статистичними даними спостереження за особою, річчю або місцем є доволі розповсюдженим заходом у практичній діяльності органів внутрішніх справ. Лише в Одеській області за 2014 рік у межах проваджень за оперативно-розшуковими справами та кримінальних проваджень таких оперативно-розшукових заходів / НСРД було проведено декілька сотень (точна кількість є інформацією з обмеженим доступом). Причому за 2013-2014 роки різко зросла кількість проведених спостережень за особою, річчю або місцем у межах кримінальних проваджень (від десятків до сотень), що обумовлено набранням чинності Кримінальним процесу-

альним кодексом наприкінці 2012 року та впровадженням інституту НСРД.

За результатами експертного опитування досвідчених працівників оперативних підрозділів і слідчих ОВС установлено, що результати проведення спостереження за особою, річчю або місцем незалежно від суб'єкта, що ініціював їхнє проведення, відповідним чином упроваджуються в кримінальний процес і використовуються як джерела доказів. З іншого боку, нами не виявлено жодного випадку, коли працівники оперативної служби, що безпосередньо проводили спостереження, брали участь у кримінальному судочинстві та надавали свідчення. Хоча, на думку опитаних нами слідчих, по окремих кримінальних провадженнях підстави для цього існували, проте практика надання свідчень негласними штатними працівниками ОВС, які безпосередньо проводять спостереження, відсутня.

Таке положення обумовлено кількома основними причинами. По-перше, підрозділи оперативної служби, які проводять спостереження за дорученням слідчого, прокурора чи оперативного підрозділу, є відособленими (відокремленими) від інших оперативних та слідчих апаратів ОВС через вимоги положень відповідних інструкцій щодо збереження в таємниці належності працівників до особового складу цих підрозділів перед іншими працівниками ОВС, зокрема слідчими. По-друге, згідно з п. 4.1.13 Зводу відомостей про державну таємницю [7] відомості про належність осіб до негласних штатних співробітників (працівників) оперативних підрозділів МВС (щодо конкретної особи) є державною таємницею зі ступенем секретності "цілком таємно", а це створює перепони для участі таких негласних штатних працівників у кримінальному процесі та надання ними свідчень. По-третє, дані щодо окремих положень профільних інструкцій, форм, методів, тактичних прийомів, застосовуваних технічних засобів у роботі оперативної служби, як і в роботі підрозділів оперативно-технічних заходів, є свого роду професійною таємницею, яку намагаються не розкривати перед працівниками інших підрозділів ОВС.

Тим не менш, кримінальне процесуальне законодавство України передбачає можливість допиту як свідків негласних штатних працівників ОВС, передусім працівників підрозділів оперативної служби та оперативно-технічних заходів, які в абсолютній більшості випадків залучаються слідчим (прокурором) до проведення тих негласних слідчих (розшукових) дій, що передбачають застосування спеціальних знань і технічних засобів негласного отримання інформації, негласних методів, тактичних прийомів оперативної та оперативно-технічної роботи. Відповідно до ст. 252 чинного КПК (фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій) відомості про осіб, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, у разі здійснення щодо них заходів безпеки можуть зазначатися із забезпеченням конфіденційності даних про таких осіб у порядку, визначеному законодавством. Частина 2 ст. 256 КПК передбачає можливість допиту як свідків осіб, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення. Допит цих осіб може відбуватися зі збереженням у таємниці відомостей про цих осіб та із застосуванням щодо них відповідних заходів безпеки, передбачених законом [1].

Відмінність організаційно-тактичних засад проведення заходів безпеки відносно негласних штатних працівників підрозділів оперативної служби полягає в тому,

що ці особи продовжують повсякденне виконання своїх службових обов'язків на негласних засадах, у зв'язку із чим їм у кримінальному процесі має забезпечуватися конфіденційність (анонімність). Також відповідно до вимог відомчих інструкцій МВС у певних випадках до процесу забезпечення безпеки залучаються працівники територіального підрозділу внутрішньої безпеки МВС України.

За умов участі в кримінальному процесі негласних штатних працівників ОВС доцільним є застосування слідчим, прокурором або судом тих заходів безпеки, що спрямовані на забезпечення конфіденційності відомостей (анонімності), зокрема:

а) заходів, спрямованих на захист персональних даних осіб, узятих під захист, та іншої інформації, що може їх викрити: обмеження відомостей про особу в матеріалах кримінального провадження та інших документах; нерозголошення будь-яким способом дійсних анкетних даних про осіб, які взяті під захист і підлягають виклику в судові засідання; виклику до суду цієї особи виключно через орган, який здійснює заходи безпеки;

б) заходів, спрямованих на унеможливлення контактування осіб, узятих під захист, з іншими учасниками кримінального провадження та їх ідентифікації за зовнішніми ознаками: проведення упізнання особи поза візуальним та аудіо-спостереженням того, кого впізнають, згідно з положеннями частини четвертої статті 228 КПК; проведення допиту, впізнання в режимі відео-конференції під час досудового розслідування зі змінами зовнішності й голосу особи, якій забезпечується захист, згідно з положеннями частини першої статті 232 КПК; судові провадження в режимі відео-конференції під час трансляції з іншого приміщення зі змінами зовнішності і голосу особи, якій забезпечується захист, згідно з положеннями частини першої статті 336 КПК; допит свідка під час судового провадження з використанням технічних засобів з іншого приміщення, також за межами приміщення суду, або в інший спосіб, згідно з положеннями частини дев'ятої статті 352 КПК; закриті судові засідання згідно з положеннями частини другої статті 27 КПК.

Якщо взяти до уваги закордонний досвід, то в розвинених правових системах спостерігаються дві форми участі анонімних свідків у кримінальному процесі:

- повна або абсолютна анонімність;
- часткова або обмежена анонімність.

Якщо в кримінальному процесі допускається повна або абсолютна анонімність, то вся персональна інформація про особистість свідка залишається в таємниці. Свідок може явитися в суд, однак дає свідчення через екран зі зміною зовнішності або спотворенням голосу [5, 39].

Якщо допускається часткова або обмежена анонімність, то свідок може бути допитаний одночасно з іншими особами (підданий стороною захисту перехресному допиту), однак він не зобов'язаний називати своє справжнє ім'я або інші докладні особисті дані, як, наприклад, адресу, рід занять або місце роботи. Згідно з позитивною закордонною практикою [5, 39] цей захід особливо корисний при заслуховуванні показань свідків - таємних агентів і членів груп спостереження, які можуть опинитися в небезпеці, якщо їх справжня особистість стане відома іншим учасниками процесу або публіці.

Такі свідки зазвичай дають свідчення в суді під вигаданим ім'ям, під яким вони були відомі в ході операції, проте називають свою справжню посаду та виконуваними функціями (працівник поліції, слідчий, спеціальний агент і т. ін.) [5, 39]. Специфікою проведення одночас-

ного допиту (очної ставки) із залученням таких осіб є те, що слідчий, прокурор, суддя зобов'язані завчасно попіклуватися про недопущення неконтрольованого спілкування між учасниками допитуваними, погроз, тиску, протиправного впливу в інших формах.

Слід зазначити, що застосування повної анонімності щодо осіб, які проводили спостереження за особою, річчю або місцем, у кримінальному процесі не є доцільним. Повна анонімність є винятковою мірою й може мати серйозні наслідки для права обвинуваченого на справедливий і відкритий судовий розгляд, на одночасний допит двох і більшої кількості осіб (очна ставка, перехресний допит). Як зазначають О.Б. Пойзнер, О.А. Білокур, М.О. Маркін з приводу застосування одночасного допиту, закон не зобов'язує слідчого провести такий допит, а надає йому таке право [4, 14]. Проте при вирішенні питання про задоволення клопотання підозрюваного про проведення одночасного допиту для з'ясування причин розбіжностей у показаннях слідчий повинен урахувати міжнародно-правовий стандарт, сформульований у п. 3 "d" ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, суттю якого є переважне право на очну ставку при клопотанні про це з боку обвинуваченого (підозрюваного) [4, 14]. Повна анонімність також накладає обмеження на право оскаржити справжність, точність і щирість показань свідків. Адже сторона захисту в таких випадках не в змозі перевірити: будь-який зв'язок з підозрюваним (обвинуваченим), що може стати причиною упередженого ставлення; походження інформації; будь-які особисті дані, які можуть вплинути на довіру до свідка (психічний стан, кримінальне минуле, звичка брехати та ін.).

По тих кримінальних провадженнях, де мало місце проведення спостереження за особою, річчю або місцем, недопустимо повністю умовчувати джерела та спосіб отримання доказової інформації, ігнорувати неможливість її подальшої перевірки судом і стороною захисту. Водночас не можна та не розумно допускати розголошення відомостей про взятих під захист осіб, які безпосередньо проводили спостереження за особою, річчю або місцем. Зазначене свідчить про необхідність розроблення в Україні спеціального механізму використання відомостей, що містяться у свідченнях таких осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні на засадах часткової або обмеженої анонімності.

На нашу думку, такий механізм має виключати можливість розголошення справжніх персональних даних про негласних штатних працівників, будь-якої інформації про їхній зовнішній вигляд, а також передбачати можливість ознайомлення судом та стороною захисту із відомостями про:

- виконувану функцію негласними штатними працівниками під час проведення спостереження за особою, річчю або місцем, окрім тієї інформації з обмеженим доступом, що пов'язана з організацією та тактикою проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії;
- підстави, умови та результати спостереження за особою, річчю або місцем, що пов'язані із протиправною діяльністю обвинуваченого й подією кримінального правопорушення, зокрема даними про пересування особи, контакти, поведінку, перебування в певному, публічно доступному місці тощо або переміщення речі, контактів з нею певних осіб, подій у певному місці;
- обсяг задокументованої (зафіксованої) на матеріальних носіях інформації, зокрема з використанням відео-

запису, фотографування, спеціальних технічних засобів;
- інші обставин, що підлягають доказуванню по кримінальному провадженню і які впливають з положень ст. 91 КПК України.

Не виключаємо, що в окремих випадках варто застосувати досвід іноземних держав, насамперед США та Німеччини, де суд замість негласного працівника, щодо якого прийнято рішення про повну анонімність, допитує працівника правоохоронного органу. Так, у Німеччині в суді свідчення надає працівник правоохоронного органу, який доповідає те, що бачив такий свідок. Звичайно ж, за виключенням інформації, пов'язаної з відомостями про особистість свідка, ніяких обмежень для права сторони захисту оскаржити покази, викладені працівником правоохоронного органу, не має. Крім цього, сторона захисту має право поставити в письмовій формі запитання, що передаються анонімному свідкові працівником правоохоронного органу, який згодом передає суду відповіді. У Німеччині для доказування по кримінальних справах використовуються відомості, отримані негласними працівниками, серед яких передбачені такі категорії: негласні працівники поліції (Nicht offen operierende Polizeibeamter), законспіровані слідчі (Verdeckte Ermittler), агенти-провокатори (agent-provocateur), довірені особи (Vertrauenspersonen), інформатори (Informanten). Згідно з прийнятим у 1962 р. рішенням сенату Верховної Судової палати ФРН використання при судовому розгляді справи відомостей, отриманих від негласних працівників, не вимагає їх присутності та виступу як свідків [3, 51]. Верховний федеральний суд виніс постанову, що, оскільки такі свідчення даються з чужих слів, вони мають обмежену цінність, якщо тільки не підтверджуються іншими суттєвими доказами [6, 344].

Проте переконані, що за сучасних умов реформування кримінального процесуального законодавства та особливого нахилу на додержання норм і принципів, закріплених в основоположних міжнародних нормативно-правових актах, у кримінальному процесі щодо осіб, які проводили спостереження за особою, річчю або місцем, доречно застосовувати часткову або обмежену анонімність і залучати до надання свідчень за умов нерозголошення їхніх справжніх персональних даних і будь-якої інформації про їхній зовнішній вигляд. Такий висновок є природним, адже є достатні підстави вважати, що обвинуваченим (сторони захисту) та (або) громадськості невідома особистість особи, яка проводила спостереження, та окремі відомості про неї і які не можуть стати відомими за умови додержання відповідного режиму конфіденційності.

Слід також додати, що на сьогодні інтереси забезпечення безпеки осіб, які проводили спостереження за особою, річчю або місцем, а також інших учасників кримінального судочинства, додержання їхніх прав, потребують детальної кримінальної процесуальної регламентації стосовно переліку заходів безпеки, які до

них можуть застосовувати слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд та оперативний підрозділ, діяльності суб'єктів забезпечення безпеки з їхнього застосування, порядку (процедури) прийняття рішення про застосування й скасування заходів безпеки, оскарження таких рішень, прав і обов'язків учасників кримінального провадження, щодо яких здійснюються заходи безпеки, та інших суміжних питань. На сьогодні кримінальні процесуальні правовідносини, що складаються з приводу забезпечення безпеки учасників процесу, лише частково врегульовані нормами КПК, що потребує подальшої процесуальної регламентації та внесення відповідних доповнень.

Література

Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року: за станом на 07.10.2014 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. - [Електронний ресурс]: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

Наказ Генеральної Прокуратури України, МВС України, СБ України, Міністерства фінансів України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства юстиції України № 114/1042/516/1199/936/1687/5 від 16.11.2012 р. "Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні" // Офіційний сайт Верховної Ради України. - [Електронний ресурс]: <http://zakon4.rada.gov.ua>. - Назва з екрану.

Ахкубеков А.Х. Правовое регулирование ОРД в Германии / А.Х. Ахкубеков // Оперативник. - 2005. - № 1. - С. 51.

Особливості проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування: Методичні рекомендації / О.Б. Поизнер, О.А. Білокур, М.О. Маркін / Прокуратура Одеської області, Управління процесуального керівництва у кримінальних провадженнях, організаційно-методичний відділ. - Одеса, 2013. - 40 с.

Good practices for the protection of witnesses in criminal proceedings involving organized crime / United Nations Office on Drugs and Crime. - New York: UNITED NATIONS, 2008. - 112 p.

Council of Europe. Terrorism: protection of witnesses and collaborators of justice. - Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2006. - 500 p.

Наказ Служби безпеки України № 440 від 12 серпня 2005 року "Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю" // Офіційний вісник України, 2005. - № 34. - С. 2089.

*Тарасенко Р.В.,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
начальник докторантури та ад'юнктури
ОДУВС
Надійшла до редакції: 10.12.2014*

УДК 343.12

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ПРАЦІВНИКА

Чанишева Г.І., Чанишев Р.І.

У статті на підставі аналізу чинного законодавства про захист персональних даних досліджуються питання відповідальності роботодавця за порушення порядку захисту персональних даних працівника. Вносяться про-

позиції щодо вдосконалення законодавчого закріплення зазначеної відповідальності.

Ключові слова: персональні дані працівника, захист персональних даних працівника, відповідальність за по-

© Г.І. Чанишева, Р.І. Чанишев 2015